

Η ΣΚΙΑΘΟΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Κανένας άλλος συγγραφέας μας δὲν ἐδέθηκε τόσο σιενὰ μὲ τὸν τόπο του, τὸν τόπο πὸν γεννήθηκε, κανένας δὲν τὸν ἀγάπησε μὲ τόση ἀγνόητα καὶ δὲν τὸν τραγούδησε μέσα στὸ ἔργο του μὲ τόση νοσταλγία, ὅσο ὁ Παπαδιαμάντης. Τὴ ζωὴ του, σχεδὸν ὀλόκληρη, — τὰ χρόνια τῆς νιότης του καὶ τὰ χρόνια τῆς ὠριμότητάς του — τὰ πέρασε στὴν Ἀθήνα. Δύσκολη ζωὴ ἐνὸς ἐρημίτη, πὸν ὑποφέρει ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ πὸν δὲν μπορεῖ νὰ τὴν στερηθεῖ. Ἡ πρωτεύουσα ἀσκεῖ ἐπάνω του μιὰ περίεργη, μιὰ παντοδύναμη ἔλξη. Κι ὅταν συμβαίνει ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπ' αὐτήν, βιάζεται νὰ ξαναγυρίσει ὅπως ξαναγυρίζει κανεὶς σὲ μιὰ δύστροπη ἐρωμένη πὸν τοῦ ἔγινε ἀναγκαία. Μένει, λοιπόν, στὴν Ἀθήνα καὶ θυμᾶται τὴ Σκιάθο. Θυμᾶται τοὺς βράχους καὶ τὰ μονοπάτια της, τὶς ἀκτὲς καὶ τὰ ξωκλήσια της, τοὺς ἀγαθοὺς κι ἀπλοῖκοὺς κατοίκους της, κάθε τι πὸν ἄσκησε στὴν ψυχή του μιὰ μαγεία ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ χρόνια του, τὰ τόσο ἀθῶα κι ἀμέριμνα, πὸν παίρνουν τώρα στὰ μάτια του μιὰ αἴγλη παραδείσου.

Κανένα ἄλλο νησὶ δὲν βρίσκεται τόσο κοντὰ στὴν καρδιά μας, θᾶλεγα μάλιστα πὸς κανένα νησὶ δὲν τὸ γνωρίσαμε τόσο βαθιά, δὲν τὸ νιώσαμε τόσο δικό μας, ὅσο τὴ Σκιάθο μέσ' ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ Παπαδιαμάντη. Εἶναι βέβαια καὶ ἡ Ζάκυνθος πὸν τὴν ἀποθανάτισε μέσα σὲ δεκάδες μυθιστορήματα ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος. Καὶ εἶναι πραγματικὰ εὐτύχημα τώρα, πὸν χάρη σ' αὐτὸν θὰ μείνει ζωντανὴ ἡ ἀνάμνηση μιᾶς ζωῆς πὸν χάθηκε.

ἀνεπανόρθωτα. Ἐπὶ τὴν Σκίαθος εἶναι ἄλλο πράγμα, γιατί κι ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι κάτι διαφορετικό. Ὁ ἴδιος ὁ Ξενόπουλος, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους πὺν ἐπισήμανε τὴν ἀξία τῆς ιδιότροπης τέχνης του, τὸν ἐχαράκτηρισε ἐπιγραμματικά: «Δὲν ἐμιμήθη ποτέ, εἶπε, δὲν ἐπροσποιήθη ποτέ, δὲν ἐκιβδηλοποίησε ποτέ. Ἐκοψε μόνον ὀλόχρυσά νομίσματα ἀπὸ τὸ μεταλλεῖον τῆς ψυχῆς του, τῆς ἀγνῆς καὶ ἀδιαφθόρου».

Ἐπὶ πρὲπει νὰ καθορίσουμε τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα αὐτῆς τῆς γνωριμίας πὺν ἔχουμε κάμει μὲ τὴ Σκίαθο μέσον τῆς τέχνης τοῦ Παπαδιαμάντη. Εἶναι πρῶτα-πρῶτα ἡ ἴδια ἡ γλῶσσα πὺν μᾶς προδιαθέτει γιὰ μιὰ προσέγγιση ὑποβλητική, μιὰ γλῶσσα πὺν θᾶπρεπε νὰ τὴν ἔχουμε συναντήσῃ σὲ παλιὰ βιβλία μοναστηριῶν, γραμμῆν ἀπὸ ἄγνωστους μονήρεις καλλιτέχνες καὶ νὰ ἔχουμε ἐγκαταλειφθεῖ στὸ θέλγητρό της σὲ κάποιες ὥρες μοναξιάς καὶ περισυλλογῆς· μιὰ γλῶσσα στενὰ δεμένη μὲ τὴ φύση τῶν πραγμάτων, ὅσο εἶναι ἡ ψυχὴ μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Κι ὅπως ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ μυστικὴ ζωὴ τοῦ σώματος, τὸ ἴδιο καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι ἕνα στοιχεῖο ἐσωτερικὸ τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας. Γιὰ νὰ μᾶς ὑποβάλλῃ τὸν κόσμον του, γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ ἀπὸ τὴ ὑπόστασιν μέσα στὸ χῶρον τῆς ψυχῆς μας, δὲ χρησιμοποιοῖ φραστικὰ τεχνάσματα, ἀλλὰ μᾶς τὸν μεταφέρει σὲ ὅλη τὴν πραγματικότητά του. Τὸ περιγραφικὸ του δαιμόνιο γίνεται ποίησιν ἀποκαλυπτική. Ἐκουστέ καλλίτερα τὸν ἴδιον:

Ἐπὶ ἄνω εἰς τὸν βράχον ἦτο χτισμένον τὸ παρεκκλήσιον, μαστιζόμενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπας, λικνιζόμενον ἀπὸ τὸ ἀειτάραχον καὶ παλύροον κῦμα, νανουριζόμενον ἀπὸ τὰ ἄσματα τὰ ὅποια ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸ εἰς τοὺς σκληροὺς βράχους καὶ τὰ ἠχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἴσταντο ἀκόμη ἀρραγεῖς πετροθεμελιωμένοι, σώζοντες μικρὸν ἐπίχρισμα ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνιάν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικήν. Ἡ στέγη φέρουσα ἀκόμη ὀλίγας κεράμους καὶ πλάκας, ἐστηρίζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλὰς ἀκτίνας ἐκ σκληρᾶς καστανέας. Ὀλόγυρα εἰς τοὺς τοίχους, ὑψηλὰ ἄνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γεῖσα τῆς στέγης ὠραῖα μικρὰ πινάκια παλαιῶν χρόνων ἦσαν ἐγκολλημένα, σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ τῆς χιβάδος τοῦ ἱεροῦ βήματος πρὸς ἀνατολὰς μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα Τ ἐκ πέντε ἄλλων πινακίων καὶ ἄλλους δύο σταυροὺς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὑπερθεν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ καὶ τέταρτον σταυρὸν ἄνωθεν τῆς φλιάς τῆς εἰσόδου δυσμόθεν».

Μὲ πόση ἡδονὴ ἀνακαλεῖ ὅλες αὐτὲς τὶς λεπτομέρειες στὴ μνήμη του καὶ μὲ πόση κατανοητικὴ ἀκρίβεια τὶς καταγράφει γιὰ νὰ μᾶς κάμει συμμέτοχους τῆς νοσταλγίας του! Μιὰ παράξενη ποίησιν ἀναδίνεται μὲς' ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα, συνυφασμένη μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκείνη. Ποίησιν ἀπὸ τὴν ὅποια πάλι μένουσιν ἀπογυμνωμένα τὰ ἴδια τ' ἀντικείμενα πὺν τὴν προ-

βάλλουν, ἂν λείπει ἀπὸ μᾶς ἡ δεκτικότητα γιὰ τὴ σύλληψη τοῦ μυστικοῦ τῆς ρυθμοῦ.

Ἡ δύναμη ποὺ ἔχει ὁ Παπαδιαμάντης γιὰ νὰ μᾶς μεταδίνει προπάντων τὸ Θρησκευτικὸ του συναίσθημα εἶναι μοναδική. Ἴδου πὼς περιγράφει τὴ Χριστουγεννιάτικη λειτουργία ποὺ ἔγινε σὲ κάποιο μακρυνὸ ἐξωκλήσι, ὅπου ὁ παπὰς μὲ τὴ μικρὴ συνοδεία του ἔφθασαν ὕστερα ἀπὸ μιὰ κοπιαστικὴ νυχτερινὴ ὁδοιπορία: «Ἐνίοτε ἔχαναν τὸ χάραγμα τοῦ δρόμου, ἀπεπλανῶντο κι εὐρίσκοντο αἴφνης ἐπὶ τῆς κορυφῆς πελωρίων βράχων, κάτω τῶν ὁποίων ἡ ἄβυσσος ἤνοιγε τὸ στόμα τῆς, καὶ πάλιν κατέβαινον μὲ τρεμουλιαστὰ γόνατα, κρατούμενοι ἐκ πετρῶν καὶ θάμνων». Ἐπρεπε ὅμως μὲ κάθε τρόπο νὰ λειτουργηθεῖ τὸ ἀπόμερο ἐκεῖνο ἐκκλησιάκι καὶ νὰ αἰσθανθοῦν οἱ λιγστοὶ βοσκοὶ τῆς περιοχῆς τὴ χαρὰ τῆς μεγάλης χριστιανικῆς ἡμέρας: «Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸ Κάστρον, συνεχίζει, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Χριστοῦ, τόσον θάλπος ἐθώπευσε τὴν ψυχὴν των, ὥστε ἂν καὶ ἦσαν κατάκοποι, ἠσθάνθησαν τόσον τὴν χαρὰ τοῦ νὰ ζῶσι καὶ τοῦ νὰ ἔχωσι φθάσει αἰσίως εἰς τὸ τέρμα τῆς πορείας των, ὥστε τοὺς ἔφυγε πᾶσα νύστα καὶ πᾶσα κόπωση». Ἀλλὰ τὸ συγκλονιστικὸν αἶσθημα ποὺ δοκίμασε ὁ Παπαδιαμάντης (καθὼς ζωντανεύει ἐδῶ προφανῶς κάποια παιδικὴ θύμηση), ἀπ' αὐτὴ τὴ λειτουργία, μᾶς μεταδίνεται ἀκέραιο τὴν τελευταία στιγμή ποὺ ἡ περιγραφή του παίρνει ἕναν καλπάζοντα θριαμβευτικὸ ρυθμὸ: **Δεῦτε ἴδωμεν πιστοὶ ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός**, τότε αἱ μορφαὶ τῶν Ἁγίων ἐφάνησαν ὡς νὰ ἐφαιδρύνθησαν εἰς τοὺς τοίχους. **Ἀκολουθήσωμεν λοιπόν**, ἔνθα ὁδεύει ὁ ἀστὴρ καὶ ὁ κύρ Ἀλεξανδρῆς ἐνθουσιῶν ἔλαβε τὴν ὑψηλὴν καλάμην καὶ ἔσεισε τὸν πολυέλαιον μὲ τὰς λαμπάδας ὅλας ἀνημμένας. **Ἄγγελοι ὕμνοῦσι ἀκαταπαύστως ἐκεῖ** κι ἐσεισθη ὁ ναὸς ὅλος ἀπὸ τὴν βροντώδη φωνὴν τοῦ παπα-Φραγκούλη μετὰ πάθους ψάλλοντος: **Δόξα ἐν ὑψίστοις λέγοντες τῷ τεχθέντι** καὶ οἱ ἄγγελοι ζωγραφιστοὶ οἱ περικυκλοῦντες τὸν Παντοκράτορα ἄνω εἰς τὸν θόλον, ἔτεινον τὸ οὖς, ἀναγνωρίζαντες οἰκεῖον αὐτοῖς τὸν ὕμνον».

Ἡ τέχνη τοῦ Παπαδιαμάντη χρησιμοποιεῖ τὰ πιὸ ἀπλὰ μέσα γιὰ τὸ πιὸ σύνθετο ἀποτέλεσμα. Μιὰ τέχνη ποὺ ξέρει ν' ἀνακαλύπτει τὴν κρυμμένη ψυχὴ τῶν πραγμάτων. Μέσα στὸ ἔργο του, ἡ Σκίαθος ἀνυψώνεται σ' ἕνα ἱερὸ σύμβολο θρησκευτικοῦ θρύλου καὶ πνευματικῆς νοσταλγίας.